

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

КАРХУТ ОЛЬГА ЯРОСЛАВІВНА

УДК 34:37.06-027.21

**МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОСВІТИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

12.00.01 - теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Інституту політології та права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
СТЕЦЕНКО Семен Григорович,
Інститут кримінально-виконавчої служби,
перший заступник начальника інституту
з навчально-методичної роботи.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
ЛЕМАК Василь Васильович,
Ужгородський національний університет,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права;

кандидат юридичних наук
ВАСЕЧКО Людмила Олександрівна,
Національна академія прокуратури України,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права.

Захист відбудеться 12 вересня 2014 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.18 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 9 серпня 2014 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Ю. В. Плахтій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Стан, тенденції та перспективи розвитку освіти як особливого соціального інституту в даний час є предметом виключної уваги в усьому світі не тільки з боку представників педагогічної науки. Дедалі частіше до різноманітних аспектів освіти звертаються соціологи, політологи, економісти та юристи. Питання правового регулювання і розвитку освіти займають вагоме місце в передвиборних кампаніях, відображаються у програмних документах політичних партій. Освітня політика як елемент національної ідеології визначає не лише внутрішньополітичну ситуацію в країні, але й координує міжнародні та міждержавні зв'язки.

В умовах формування в Україні правової держави роль і значення правового регулювання суспільних відносин набувають особливої актуальності. Адже головною ознакою моделі держави, що характеризується як правова, є висока врегульованість суспільних відносин, у тому числі і в освітній сфері. Освіта виступає в якості специфічного об'єкта правового впливу, а відносини, що складаються в цій сфері – предметом спеціального правового регулювання.

Актуальність досліджень, присвячених правовому регулюванню суспільних відносин у галузі освіти, пояснюється не тільки особливою науковою значимістю, але і необхідністю вдосконалення вітчизняного законодавства у зазначеній сфері, інтеграцією України до Європейського простору вищої освіти та адаптацією до вимог Болонського процесу. Дана проблематика має значення як для теорії держави і права, методології правового регулювання сфер діяльності, які об'єднують різноманітні за своєю природою відносини, так і для роботи органів державної влади при вирішенні завдань модернізації системи освіти.

На сучасному етапі актуалізується питання систематизації освітнього законодавства, а цьому об'єктивно повинні передувати ґрунтовні дослідження різних аспектів правового регулювання відносин у сфері освіти та елементів його механізму.

Важливе місце в реалізації правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти займає механізм правового регулювання (далі – МПР), від якого залежить ефективність правового регулювання, відповідність поведінки учасників суспільних відносин приписам юридичних норм. Структура і дія механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти має певні відмінності від МПР в інших сферах життєдіяльності суспільства. Крім того, специфіка кожного виду відносин, які підлягають правовому регулюванню, так чи інакше відображається і на відповідному йому механізмі.

Ступінь наукової розробленості теми дисертації визначена стійким інтересом, який дослідники виявляють до проблеми механізму правового регулювання. Різним його елементам в юридичній науці завжди приділялася і приділяється достатня увага. Прямо чи опосередковано ці питання порушуються практично всіма теоретиками права та представниками галузевих дисциплін, що обумовлено, перш за все, інтегруючим, узагальнюючим характером проблеми і визначає її особливе місце в юриспруденції.

У радянській юридичній науці вивченню МПР присвятили свої наукові розвідки такі вчені: Н. Александров, С. Алексєєв, В. Горшеньов, В. Шабалін, Л. Явіч та ін. Саме з їх прізвищами пов'язують історію становлення основних положень теорії механізму правового регулювання. У сучасному правознавстві означену проблему досліджують як вітчизняні – К. Волинка, Ю. Кривицький, В. Лемак, О. Мельник, М. Новікова, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Скакун, Т. Тарахонич, М. Черкас, так і зарубіжні науковці: А. Абрамова, С. Зінченко, О. Малько, М. Марченко, Н. Матузов, М. Осіпов та ін.

Однак, незважаючи на те, що така категорія, як механізм правового регулювання, розробляється в правознавстві вже півстоліття, на сучасному етапі значна кількість проблем, пов'язаних з нею, залишається дискусійною.

Що стосується механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти, слід відзначити відсутність спеціальних теоретико-правових досліджень вітчизняних учених у цьому напрямі. Окремі аспекти правового регулювання освіти та освітнього права протягом останніх років у своїх працях висвітлювали українські науковці – В. Андрущенко, Б. Андрусишин, В. Астахов, Р. Валєєв, Л. Васечко, В. Зайчук, В. Кремень, Є. Красняков, М. Курко, С. Ніколаєнко, С. Стеценко та ін. Заслужують на увагу роботи російських учених: Л. Александрової, Г. Дорохової, М. Ібрагімова, О. Кананикіної, В. Потапенко, В. Сирих, В. Спаської, М. Федорової, В. Шкатулли, Д. Ягофарова та інших, науковий доробок яких використано в дисертаційній роботі. У дисертації також враховано досвід таких західних дослідників, як Деб Кунц, Грасьєн Ловер, Чарльз Л. Гленн, Ян Де Грооф та ін.

Незважаючи на зростання в останні роки інтересу науковців до проблем освіти, відносини, що виникають у цій сфері, найбільш значущі освітні інститути залишаються недостатньо вивченими. Відсутній системний, комплексний теоретико-правовий аналіз механізму їх правового регулювання.

Таким чином, теоретико-правове дослідження механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти є сьогодні актуальним та своєчасним науковим завданням. Необхідність розробок цієї проблематики підсилюється за умов реформування систем освіти в більшості країн світу. Актуальність проблеми, недостатнє її вивчення й висвітлення в науковій літературі, теоретичне та практичне значення зумовили вибір даної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з тематичним планом науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук (правознавство)», який затверджений Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова 22 грудня 2006 року, протокол № 5.

Роботу здійснено відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 р. №14–10 («Удосконалення правових механізмів забезпечення прав і свобод людини та громадянина (теоретико-методологічні та практико-прикладні аспекти»). Дисертаційне дослідження знаходиться у руслі виконання вимог указу Президента України № 344/2013 від

25 червня 2013 р. «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року».

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є аналіз теоретико-правових аспектів механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти, виявлення проблем та умов ефективності, а також розробка основних напрямів його удосконалення.

Досягнення мети зумовило необхідність вирішення таких **задач**:

- розкрити поняття та ознаки механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти;
- виявити особливості методології дослідження проблематики механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти;
- визначити нормативну основу механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти;
- охарактеризувати юридичні факти як основу для виникнення, зміни чи припинення правових відносин у сфері освіти;
- розкрити поняття, ознаки, структуру освітніх правовідносин та здійснити їх класифікацію;
- дослідити реалізацію суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у механізмі правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти;
- проаналізувати сучасний стан і проблеми правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти України;
- охарактеризувати умови ефективності механізму правового регулювання суспільних відносин у галузі вітчизняної освіти та сформулювати основні напрями його удосконалення.

Об'єкт дослідження становлять суспільні відносини, що виникають у сфері освіти.

Предметом дослідження є теоретико-правові аспекти механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти.

Методи дослідження. Проведене дослідження ґрунтується на принципах науковості, об'єктивності, всебічності та комплексності; в ньому використано філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, що забезпечило обґрунтованість та достовірність результатів наукового пошуку. З урахуванням особливостей предмета, мети та завдань дисертаційної роботи застосовувалися такі методи: діалектичний – виконуючи світоглядну та методологічну функції, дозволив розкрити предмет дослідження у всіх його соціальних та інших взаємних зв'язках і залежностях (підрозділ 1.1); історичний – застосовувався у ході вивчення генези наукових поглядів на розуміння механізму правового регулювання та його складових елементів (підрозділ 1.1); порівняльно-правовий – був використаний з метою виявлення загальних і спеціальних ознак та рис освітніх правовідносин у механізмі правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти (підрозділ 2.3); системно-структурний – дав можливість охарактеризувати механізм правового регулювання як цілісну систему, визначити його структурні елементи з точки зору змін, що в них відбуваються, їх взаємодію, взаємовплив, соціальну цінність (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4); формально-юридичний –

використовувався під час розкриття змісту понять «механізм правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти» (підрозділ 1.1, 1.2), «освітні правовідносини» (підрозділ 2.3) і при розгляді системи законодавства, що регулює відносини у сфері освіти (підрозділи 3.1, 3.2) тощо.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що за характером і змістом розглянутих у дисертації питань вона є одним із перших у вітчизняній теорії права комплексним теоретико-правовим дослідженням механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти.

У даній науковій роботі сформульовано наступні науково-теоретичні висновки та рекомендації, які характеризуються науковою новизною:

Уперше:

- надано авторське визначення механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти як системи правових засобів, організованих специфічним чином у певній послідовності, спрямованих на впорядкування, регулювання, закріплення, розвиток і вдосконалення суспільних відносин в освітній сфері відповідно до цілей освітньої політики держави. Його ознаками є системність, цілеспрямованість, функціональність, динамізм;

- визначено структуру механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти, яку складають такі елементи: норма права, юридичний факт (фактичний склад), правовідносини в сфері освіти, акти реалізації суб'єктивних юридичних прав і обов'язків та акти застосування права, що в своїй послідовності утворюють процес (стадії) правового регулювання;

- у рамках дослідження всієї сукупності суспільних відносин у галузі освіти виділено освітні правовідносини як найбільш поширені, стійкі, повторювані, довготривалі та духовні в своїй основі;

- запропоновано основні напрями вдосконалення ефективності механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти України: вдосконалення правотворчості й правозастосування; підвищення рівня правосвідомості та правової культури учасників освітніх відносин; захист суб'єктивних прав і посилення відповідальності за невиконання юридичних обов'язків всіма суб'єктами освітніх правових відносин, за допомогою вдосконалення інституту юридичної відповідальності.

Удосконалено:

- положення про те, що в галузі освіти, крім освітніх, присутні інші, суміжні з ними правовідносини, до яких відносяться види правових зв'язків, що виникають у процесі регулювання об'єктів сфери освіти засобами різних галузей законодавства (адміністративного, цивільного, фінансового, трудового та ін.) з метою сприяння реалізації права на освіту;

- дефініцію освітніх правовідносин як врегульованих нормами освітнього законодавства відносин, що виникають між особою, яка навчається (в окремих випадках її батьками чи іншими законними представниками) з однієї сторони і навчальним закладом та педагогічними працівниками – з іншої, у зв'язку із здобуттям цією особою освіти певного рівня, основні характеристики якої

визначаються навчальними програмами відповідно до вимог, передбачених державними стандартами.

Дістали подальший розвиток:

- основні методологічні підходи до розуміння механізму правового регулювання та предметна систематизація напрямів наукового дослідження проблем механізму правового регулювання як фактор подальшого розвитку теорії відповідної сфери теоретико-правових знань;

- періодизація розвитку сучасного українського законодавства в сфері освіти, яка включає декілька етапів його еволюції: від прийняття базового закону «Про освіту» (25 травня 1991 р.), затвердження Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), Конституції України, інших освітніх законів («Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту» тощо) і аж до сьогодення;

- положення про необхідність систематизації освітнього законодавства, зокрема, шляхом його кодифікації, що, безумовно, сприятиме створенню на базі сформованих правових інститутів єдиного цілісного механізму правового регулювання.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані дисертантом результати мають практичну цінність і можуть бути використані у:

- *науково-дослідній діяльності* – для подальших наукових розробок проблем правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти в теорії держави та права;

- *навчальному процесі* – для проведення занять з таких навчальних дисциплін: «Теорія держави та права», «Правове регулювання освіти в Україні», «Освітнє право», а також при підготовці підручників і навчальних посібників (Акт впровадження НПУ імені М. П. Драгоманова від 28 травня 2014 р.);

- *правотворчості* – з метою вдосконалення вітчизняного освітнього законодавства та забезпечення його гармонізації з європейськими стандартами в галузі освіти тощо;

- *правозастосуванні* – для вдосконалення практики застосування норм чинного законодавства у сфері освіти, його оптимізації та ефективності;

- *правовиховному процесі* – для підвищення рівня правової культури та правосвідомості населення, зміцнення авторитету права в суспільстві (Акт впровадження Інституту кримінально-виконавчої служби від 12 червня 2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі висновки та пропозиції, сформульовані в роботі, одержані автором особисто та викладені в опублікованих працях.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні засади та результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Основні положення, висновки та пропозиції, що викладені в дисертаційній роботі, знайшли відображення на міжнародних та всеукраїнських конференціях, круглих столах та семінарах, у тому числі в матеріалах: Міжнародної наукової конференції «Сьомі юридичні читання. Культура і право на початку XXI століття»

(м. Київ, 19–20 травня 2011 р.); II Міжнародної науково-практичної конференції «Основні напрямки реформування законодавства України в умовах розбудови демократичної держави» (м. Харків, 17–18 грудня 2011 р.); Міжкафедрального науково-практичного семінару «Конституція України: питання теорії та практики» (м. Київ, 8 червня 2012 р.); Міжнародної наукової конференції «Восьмі юридичні читання. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства» (м. Київ, 10–11 жовтня 2012 р.); Перших українських педагогічних студій «Освіта і культура як запорука сталого демократичного розвитку суспільства» (Київ-Луцьк-Рівне, 13–15 січня 2012 р.); наукового семінару «Правова система України: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Дніпропетровськ, 11 грудня 2012 р.); Міжнародної наукової конференції «Дев'яті юридичні читання. Політико-правова реформа в Україні: історія, сучасність, перспективи» (м. Київ, 24–25 травня 2013 р.); круглого столу «Конституційна реформа в Україні: досвід, проблеми, перспективи» (м. Київ, 25 червня 2013 р.); Міжнародної наукової конференції «Десяті юридичні читання. Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації» (м. Київ, 15–16 травня 2014 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи відображено у 12 публікаціях, з яких 4 вийшли друком у наукових фахових виданнях України, одна опублікована в іноземному науковому журналі, а 7 – у збірниках тез доповідей, виголошених на науково-практичних заходах.

Структура дисертації обумовлена метою, завданнями та предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 185 сторінок, у тому числі список використаних джерел на 22 сторінках (200 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, висвітлено стан її розробки; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, мету і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію, впровадження та кількість публікацій, відображена структура дисертаційного дослідження.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти» складається з двох підрозділів, у яких проаналізовано теоретичні та методологічні засади дослідження механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти.

У підрозділі 1.1 *«Механізм правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти як об'єкт наукових досліджень: генеза і сутність»* розкрито сутність механізму правового регулювання як юридичного феномену, підходи до його визначення та структури; сформульовано дефініцію механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти, його елементи та стадії.

Встановлено, що незважаючи на зростання інтересу вітчизняних правознавців до проблем освіти, в даний час освітні й суміжні з ними відносини залишаються недостатньо вивченими, в значній мірі відсутнє системне теоретичне опрацювання механізму їх правового регулювання. Окреслено основні напрями вивчення проблематики механізму правового регулювання: загальнотеоретичні дослідження сутності та структури МПР; визначення ролі та місця його окремих явищ, категорій, процесів, структурних елементів; висвітлення галузевих МПР; дослідження МПР різних правових систем.

Історію становлення основних положень теорії механізму правового регулювання пов'язують з прізвищами радянських теоретиків: Н. Александрова, С. Алексєєва, В. Горшенєва, В. Шабаліна, Л. Явіча та ін. Власне феномен механізму правового регулювання вітчизняні вчені почали обговорювати в 60–70-ті роки ХХ століття.

Єдності думок щодо поняття та структури МПР немає і до сьогодні. У процесі генези теорії МПР сформувалося декілька основних підходів до його інтерпретації – інструментальний, діяльнісний, системний та комплексний. Домінуючим у сучасній правовій науці є інструментальний, відповідно до якого МПР складається з системи правових засобів, що беруть безпосередню участь у правовому регулюванні суспільних відносин. У межах інструментального підходу існують різноманітні трактування поняття МПР і варіанти виокремлення його елементів.

Виявлено, що в юридичній науці виділяють два підходи до розуміння МПР суспільних відносин та його структури: вузький і широкий. За вузьким підходом під МПР розуміють власне систему юридичних засобів правового регулювання, а за широким – так званий соціальний механізм дії права, тобто, комплекс правових засобів і соціальних форм впливу права на суспільні відносини. На думку автора, найбільш прийнятним для аналізу механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти є саме вузький підхід.

Таким чином, на основі історико-теоретичного аналізу досягнень юридичної науки з проблематики механізму правового регулювання, спираючись на інструментальний підхід та застосовуючи вузьке трактування цього поняття, визначено категорію «механізм правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти» як систему правових засобів, організованих специфічним чином у певній послідовності, що спрямовані на впорядкування, регулювання, закріплення, розвиток і вдосконалення суспільних відносин в освітній сфері відповідно до цілей освітньої політики держави.

У процесі вивчення механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти виявлені такі його ознаки: системність, цілеспрямованість, функціональність та динамічність. У межах дослідження, в якості основних елементів структури, що можуть бути застосовані для аналізу сутності механізму правового регулювання суспільних відносин у галузі освіти, виділено: правові норми, юридичні факти, правовідносини, акти реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків та акти застосування права, які в своїй послідовності утворюють процес (стадії) правового регулювання.

Виявлено, що перша стадія – нормативно-правова регламентація суспільних відносин в освітній сфері, знаходить своє відображення в такому елементі механізму правового регулювання як освітньо-правова норма. Другу стадію – визначення спеціальних умов, при настанні яких відбувається дія загальних норм і які дозволяють перейти від загальних правил до більш конкретних, характеризує юридичний факт або їх система (фактичний склад). Третя стадія – встановлення конкретних юридичних зв'язків між суб'єктами на основі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, характеризується таким правовим засобом, як правовідносини у галузі освіти. Завершальна, четверта стадія правового регулювання, – практична реалізація суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, яка об'єктивно виражається в такому елементі механізму правового регулювання, як акти реалізації, що утворюють його заключну ланку.

У підрозділі 1.2 *«Методологія дослідження механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти»* надано характеристику загальних теоретичних принципів наукового пізнання, дослідницьких підходів та методів, які в процесі їх застосування у взаємодії один з одним сприятимуть збагаченню теоретичних знань про особливості механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти.

Зазначається, що передумовою будь-якої наукової розвідки є визначення методологічних засад її проведення. Під методологією даного дослідження пропонується розуміти систему загальних теоретичних принципів наукового пізнання, дослідницьких підходів, методів та способів, які дозволяють всебічно та об'єктивно розкрити загальні закономірності механізму правового регулювання суспільних відносин, що виникають в освітній сфері.

Такі принципи наукового пізнання, як науковість, об'єктивність, всебічність та комплексність мають особливе, фундаментальне значення і відіграють важливу роль у створенні цілісної системи методології.

Методологічні засади дослідження механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти включають у себе систему взаємодоповнювальних філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, до яких в якості основних віднесено: діалектичний, формально-логічний, функціональний, системно-структурний, формально-юридичний, історичний та порівняльно-правовий методи.

Зокрема, серед сукупності методів, які використовуються юридичною наукою, важливе місце у формуванні нових гіпотез та теорії механізму правового регулювання належить формально-логічному методу. Застосування системного (системно-структурного) підходу в сукупності з іншими загальнонауковими і спеціальними методами і прийомами теоретико-правового дослідження дозволяє одержати цілісне уявлення як про систему правовідносин у сфері освіти, так і про освітні правовідносини, виявити і детально дослідити їх специфіку, а також визначити роль та функції у вищеназваній системі.

Другий розділ «Структура механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти» складається з чотирьох підрозділів, у яких на основі комплексного аналізу досягнень правової науки стосовно механізму правового

регулювання виділено основні елементи механізму правового регулювання суспільних відносин у галузі освіти та здійснено їх дослідження.

У підрозділі 2.1 «*Нормативна основа механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти*» акцентується увага на тому, що норма права – центральна ланка, первинний елемент механізму правового регулювання.

Призначення норми права в механізмі правового регулювання розглядається по-різному і прямо залежить від обраного дослідником підходу до його розуміння. Згідно з обраним автором інструментальним підходом норма права – це споконвічний елемент і нормативна основа механізму правового регулювання. Адже його якість залежить від того, наскільки норми права враховують закономірності суспільних відносин, що регулюються, наскільки високий рівень загальної і правової культури законодавчого корпусу. Норма права та механізм правового регулювання перебувають між собою у тісному взаємозв'язку як структурний елемент і ціла частина.

Саме поняття «освітньо-правова норма» (норма освітнього права) є узагальненим. У ньому відображено комплексний характер правового регулювання сфери освіти; освітню специфіку змісту і характеру норми тієї галузі права, що регулює відповідну сторону відносин у галузі освіти (цивільних, трудових, адміністративних та ін.). Пропонується визначення освітньо-правової норми як загальнообов'язкового правила поведінки, призначеного для врегулювання освітніх і суміжних з ними правовідносин, забезпеченого силою державного примусу.

Нормотворчість у сфері освіти не відрізняється у техніко-юридичному відношенні від будь-якої іншої такого ж роду діяльності в різних сферах, але характеризується своєю специфікою. Особливістю вищеназваної нормотворчості є те, що статус, зміст і характер прийнятих освітніх нормативно-правових актів залежить від того, про регламентацію якого саме освітнього рівня йде мова. Основне призначення освітньо-правової норми в механізмі правового регулювання полягає у чіткій та детальній регламентації суспільних відносин у сфері освіти. Воно розкривається через специфічні завдання, які детермінують увесь процес правового регулювання.

Одним з найважливіших аспектів дослідження норм освітнього права є здійснення їх класифікації. Крім загальновідомих критеріїв диференціації норм права, що можуть застосовуватись і до сфери освіти, виділено специфічні: елементи системи освіти (норми, що регулюють освітню політику держави; правовий статус суб'єктів надання освітніх послуг тощо); належність норми до того чи іншого комплексного інституту освітнього права (норми, що регулюють соціальний захист осіб, які навчаються та педагогічних працівників; фінансові, податкові та інші відносини у сфері освіти тощо); освітній рівень (норми, що регулюють початкову загальну освіту; базову загальну середню освіту; повну загальну середню освіту; професійно-технічну освіту; базову вищу освіту; повну вищу освіту), тип навчального закладу (норми, що регулюють діяльність університету, академії, інституту, консерваторії, коледжу, школи тощо).

У підрозділі 2.2 «*Юридичні факти як основа для виникнення, зміни чи припинення суспільних відносин у сфері освіти*» наголошується, що ці обставини є

важливим елементом механізму правового регулювання. Адже саме віднесення нормою права (законодавцем чи іншим суб'єктом правотворчості) тих чи інших соціальних (життєвих) фактів, обставин, станів, поведінки до числа юридично значимих зазвичай визначає мету, завдання, зміст, характер і результат правового регулювання.

Юридичні факти в залежності від результатів впливу на освітні відносини можна поділити на три види: ті, що сприяють їх виникненню (наказ ректора про зарахування абітурієнта до ВНЗ); ті, що сприяють їх зміні (наказ ректора про переведення студента з денної на заочну форму навчання) і ті, що припиняють освітні відносини (наказ ректора про видачу студенту диплома про закінчення ВНЗ).

Система юридичних фактів, що виступає об'єктивною основою для виникнення, зміни чи припинення освітніх та суміжних з ними відносин, є досить складною і включає в себе практично всі відомі теорії права їх види: події, правомірні дії, правопорушення, індивідуальні правозастосовні акти. Враховуючи важливу роль юридичних фактів для виникнення і подальшого розвитку освітніх відносин, є необхідною більш повна регламентація законодавством системи таких фактів, умов їх об'єктивації та породжуваних ними наслідків.

У підрозділі 2.3 «Освітні правовідносини як необхідний елемент механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти» в рамках дослідження всіх суспільних відносин у галузі освіти виділено освітні правовідносини і охарактеризовано їх поняття та структуру.

Висловлюється думка про те, що розробка нових науково обґрунтованих підходів до правового регулювання всієї сукупності відносин у сфері освіти, формування адекватного цілісного його механізму в значній мірі залежить від розуміння природи і змісту освітніх правовідносин та їх взаємозв'язків з іншими правовідносинами, що виникають у цій сфері, а також визначення фундаментальних принципів та підходів до їх регламентації.

Визначено, що освітні правовідносини – це врегульовані нормами освітнього законодавства відносини, що виникають між особою, яка навчається (в окремих випадках її батьками чи іншими законними представниками) з однієї сторони і освітньою установою (навчальним закладом) та педагогічними працівниками – з іншої, у зв'язку із здобуттям цією особою освіти певного рівня, основні характеристики якої визначаються освітньою програмою відповідно до вимог, передбачених державними стандартами.

Суміжними з освітніми є відносини, що виникають у процесі регулювання об'єктів сфери освіти засобами різних галузей законодавства (адміністративного, цивільного, фінансового, трудового та ін.) і загальною метою яких є сприяння реалізації права на освіту та функціонуванню системи освіти взагалі.

Суб'єктний склад освітніх правовідносин включає з однієї сторони осіб, які навчаються (здобувачів освіти – вихованців, учнів, студентів, курсантів, екстернів, інтернів, клінічних ординаторів, аспірантів, ад'юнктів, здобувачів, докторантів тощо), в окремих випадках їх батьків (законних представників), а з іншої – навчальний заклад і педагогічних працівників.

Освітня правосуб'єктність – це здатність особи мати і здійснювати освітні права та обов'язки й нести відповідальність у разі їх невиконання.

Об'єктом освітніх правовідносин у найзагальнішому вигляді є освіта як сукупність нематеріальних духовних благ, на оволодіння якими спрямований законний інтерес суб'єктів права на освіту. У відповідності з сучасною освітньою парадигмою вона включає не тільки традиційну сукупність знань, умінь та навичок, але й ключові компетенції, від яких залежить здатність людини до саморозвитку, самовизначення, соціалізації та ефективної діяльності в сучасному суспільстві, а також вихованість.

Ці нематеріальні, духовні блага є природною цінністю і потенційно можуть належати всім і кожному. Особливістю об'єкта є те, що його зміст та параметри не можуть визначатися за домовленістю учасників освітніх правовідносин; він не відчужується зобов'язаною стороною (формально носієм вказаних благ виступає педагог) на користь правомочної сторони (не передається у власність), а трансформується – фактично створюється в новій якості, стає надбанням правомочної сторони завдяки спільним зусиллям і в процесі взаємодії всіх учасників правовідносин.

Зміст освітніх правовідносин включає в себе права та обов'язки у галузі освіти, їх аналіз дозволяє виявити специфічні риси та особливості цих відносин. Ігнорування специфіки освітніх правовідносин на практиці може привести до суттєвих проблем, що спотворюють сутність їх механізму правового регулювання.

У підрозділі 2.4 *«Місце реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у механізмі правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти»* подано характеристику цього елемента.

Зокрема зазначається, що акти реалізації прав і обов'язків посідають особливе місце у механізмі правового регулювання, адже втілюють його кінцеву мету. Це юридично значимі результативні дії суб'єктів права, процес фактичного втілення в життя приписів правових норм, які здійснюються (реалізуються) в декількох формах: виконання, дотримання, використання та застосування.

Дисертантом сформульована дефініція права на освіту як передбачених нормами національного та міжнародного права виду та міри можливої поведінки людини, що спрямована на розвиток власної індивідуальності шляхом здобуття знань, умінь, навичок та ключових компетенцій у ході власної цілеспрямованої діяльності навчання та діяльності викладання.

Одними з найважливіших юридичних гарантій реалізації права на освіту є принципи освітнього права, визначення яких є першочерговим завданням у світлі актуальності освітньої реформи. До них віднесено загальні правові принципи гуманізму, демократизму, плюралізму, пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей, поваги до фундаментальних прав людини та громадянина, соціальної справедливості, законності, науковості, гласності та прозорості. Серед спеціальних виділено принципи органічного зв'язку освіти з національною історією, культурою, традиціями; невідчужуваності права навчатися рідною мовою; незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; безперервність освіти; забезпечення громадського самоврядування у галузі освіти тощо.

Третій розділ «Сучасний стан механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти України і основні напрями його вдосконалення» складається з двох підрозділів, де розкрито правове регулювання суспільних відносин у галузі освіти на даному етапі розвитку, визначено проблеми, окреслено умови підвищення ефективності та обґрунтовано основні напрями його вдосконалення.

У підрозділі 3.1 «Сучасний стан і проблеми правового регулювання суспільних відносин в освітній сфері» проведено аналіз правового регулювання галузі освіти на сучасному етапі розвитку України з метою виявлення актуальних проблем.

Зазначено, що сучасна система джерел права України, що регулює відносини у сфері освіти, включає два рівні нормативно-правового регулювання: внутрішній (вітчизняні нормативно-правові акти) і зовнішній (міжнародні нормативно-правові акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України). У свою чергу сукупність внутрішніх актів включає закони та підзаконні нормативно-правові акти. Слід підтримати прийняття нового закону України «Про вищу освіту», що потенційно може вивести вітчизняну освіту на європейський шлях розвитку, зміцнити позиції українських вищих навчальних закладів та розширити їх автономію, підвищити якість освіти і зробити випускників більш конкурентоспроможними на ринку праці.

Встановлено, що загалом стан освітнього законодавства характеризується такими основними проблемами, що явно вказують на необхідність удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти: відсутність чіткої правової термінології (навіть у межах одного документа вживаються різні терміни для позначення одного й того ж поняття); непослідовність і застарілість деяких норм; регулювання відносин у сфері освіти різними галузями права, відсутність єдиного систематизованого нормативного акту в сфері освіти України; наявність значної кількості підзаконних актів; численні зміни та доповнення до нормативно-правових актів взаємно не узгоджені, у багатьох важливих випадках відсутні однозначні правові норми; розбіжності між ратифікованими міжнародними угодами; наявність суттєвих проблем у правозастосуванні; нечіткість у визначенні повноважень органів влади в галузі освіти тощо.

Відзначено, що одним із засобів вирішення зазначених проблем та концептуального оновлення освітнього законодавства є його найшвидше кодифікування. Це необхідність, яка давно назріла: число нормативно-правових актів, які регулюють освітні відносини, вже дуже велике, і їх час систематизувати і розвести за рівнями освіти. Освітній кодекс України безумовно сприятиме створенню на базі сформованих правових інститутів єдиного, цілісного механізму правового регулювання освітніх відносин, забезпечить систематизацію та упорядкування правових норм, скорочення кількості нормативних правових актів у цій галузі, а також усунення інших наявних недоліків у регулюванні відносин у сфері освіти.

У підрозділі 3.2 «Умови підвищення ефективності функціонування та основні напрями удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин у

сфері освіти України» аналізуються проблеми ефективності механізму правового регулювання суспільних відносин у галузі освіти.

Ефективність механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти визначено як особливу якісну характеристику процесу спеціально-юридичного впливу права на суспільні відносини у вітчизняній освітній галузі. Умовами ефективного функціонування механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти є: досконалість норм та їх узгодженість; відсутність прогалин у правовому регулюванні; стабільність законодавства в освітній галузі; якісний рівень правозастосовної діяльності; високий рівень правосвідомості та правової культури учасників, надійний захист їх суб'єктивних прав та посилення відповідальності за невиконання юридичних обов'язків.

Запропоновано основні напрями вдосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти України: вдосконалення правотворчості, в процесі якої найбільш повно повинні виражатися суспільні інтереси і потреби у галузі освіти; вдосконалення правозастосування; оптимізація взаємодії суб'єктів правотворчості і правозастосування, що повинна мінімізувати неузгодженості, колізії в процесі функціонування механізму правового регулювання; підвищення рівня правосвідомості та правової культури учасників освітніх відносин, що, безумовно, вплине на якість правового регулювання; захист суб'єктивних прав та посилення відповідальності за невиконання юридичних обов'язків всіма суб'єктами освітніх правових відносин, за допомогою вдосконалення інституту юридичної відповідальності.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що знайшло вияв у розробці загальнотеоретичних засад механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти. За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі висновки і рекомендації, що мають теоретичне й практичне значення:

1. Незважаючи на деяке зростання інтересу вітчизняних науковців до проблем освіти, в даний час освітні й суміжні з ними відносини залишаються недостатньо вивченими, зокрема, відсутнє комплексне теоретичне опрацювання механізму їх правового регулювання.

Механізм правового регулювання є одним із важливих, фундаментальних понять у юридичній науці, що відображає сутність, зміст і характер правового регулювання. Основними напрямами вивчення його проблематики є: загальнотеоретичні дослідження сутності та структури МПР; визначення ролі та місця його окремих явищ, категорій, процесів, структурних елементів; висвітлення галузевих МПР; аналіз МПР різних правових систем. Це, безумовно, є свідченням розвитку теорії МПР в сучасній юридичній науці.

Механізм правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти – це система правових засобів, організованих специфічним чином у певній послідовності, що спрямовані на впорядкування, регулювання, закріплення,

розвиток й удосконалення суспільних відносин в освітній сфері відповідно до цілей освітньої політики держави. Як юридичному феномену, йому притаманні такі характерні ознаки: системність, цілеспрямованість, функціональність, динамізм.

Структурними елементами МПР суспільних відносин у галузі освіти є: норма права, юридичний факт (фактичний склад), правовідносини у сфері освіти, акти реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків та акти застосування права, що в своїй послідовності утворюють процес (стадії) правового регулювання.

Виділено чотири стадії правого регулювання суспільних відносин у галузі освіти: нормативно-правова регламентація суспільних відносин у освітній сфері; визначення спеціальних умов, при настанні яких відбувається дія загальних норм і які дозволяють перейти від загальних правил до більш конкретних; установлення конкретних юридичних зв'язків між суб'єктами на основі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків; практична реалізація суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, яка об'єктивно виражається в такому елементі механізму правового регулювання, як акти реалізації, що утворюють його заключну ланку.

2. Методологія дослідження механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти – це система загальних теоретичні принципів наукового пізнання, дослідницьких підходів та методів, що дозволяють всебічно та об'єктивно розкрити загальні закономірності механізму правового регулювання суспільних відносин, що виникають в освітній сфері. Такі принципи наукового пізнання, як науковість, об'єктивність, всебічність та комплексність відіграють важливу роль у створенні цілісної системи методології.

Методологічні засади дослідження механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти включають у себе систему взаємодоповнювальних філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів основними з яких є: діалектичний, формально-логічний, функціональний, системно-структурний, формально-юридичний, історичний та порівняльно-правовий методи. Кожен з них має свої особливості, що дає можливість ґрунтовно висвітлювати ті чи інші аспекти предмета дослідження, а саме: МПР суспільних відносин у сфері освіти, сформулювати його поняття та виявити проблеми правових засобів, що складають даний механізм, і запропонувати напрями підвищення ефективності.

3. Нормативною основою механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти є освітньо-правова норма. Її основне призначення полягає у чіткій та детальній регламентації суспільних відносин у сфері освіти. Воно розкривається через специфічні завдання, які детермінують увесь процес правового регулювання.

Поняття освітньо-правової норми є узагальненим, у ньому відображено: комплексний характер правового регулювання сфери освіти; освітня специфіка змісту і характеру норми тієї галузі права, що регулює відповідну сторону відносин у сфері освіти (цивільних, трудових, адміністративних та ін.). У той же час освітньо-правові норми володіють власним змістом та характером, адже предметом їх регулювання є всякі відносини, безпосередньо чи опосередковано пов'язані з навчанням та вихованням. Освітньо-правова норма (норма освітнього права) – це

загальнообов'язкове правило поведінки, призначене для врегулювання освітніх і суміжних з ними правовідносин і забезпечене силою державного примусу.

Крім загальновідомих критеріїв класифікації норм права, що можуть застосовуватись і до сфери освіти, є також специфічні, такі як: елементи системи освіти; належність норми до того чи іншого комплексного інституту освітнього права; освітній рівень, тип навчального закладу тощо.

Саме нормотворча діяльність, будучи початковою стадією всього процесу правового регулювання, визначає його результат і тим самим ефективність правового впливу на систему освіти.

4. Юридичні факти у сфері освіти – це певні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення освітніх та суміжних з ними правовідносин. Вони є важливим елементом механізму правового регулювання, бо саме віднесення нормою права тих чи інших життєвих обставин, станів, поведінки до числа юридично значимих зазвичай визначає мету, завдання, зміст, характер і результат правового регулювання.

Юридичні факти в залежності від результатів впливу на відносини в сфері освіти можна поділити на три види: правостворюючі (ті, що необхідні для виникнення відносин, пов'язаних з одержанням освіти), правозмінюючі (ті, що потрібні для їх зміни) та правоприпиняючі (ті, що необхідні для успішного завершення освітніх відносин, і ті, наявність яких веде до припинення освітніх відносин раніше досягнення кінцевого результату навчання і виховання). Система юридичних фактів, що виступає об'єктивною основою для виникнення, зміни чи припинення освітніх та суміжних з ними відносин є досить складною і включає в себе практично всі відомі теорії права їх види: події, правомірні дії, правопорушення, індивідуальні правозастосовні акти.

Серед норм освітнього законодавства, в яких закріплюються юридичні факти, найбільша питома вага припадає на нормативно-правові акти Міністерства освіти і науки України і на локальні акти навчальних закладів. Та існуюче законодавство не забезпечує в повній мірі регулювання інституту юридичних фактів. Враховуючи важливу роль юридичних фактів для виникнення і подальшого розвитку освітніх відносин, є необхідною більш повна регламентація законодавством системи таких фактів, умов їх об'єктивації та породжуваних ними наслідків.

5. Пропонується розмежувати на перший погляд тотожні за значенням поняття – «правовідносини в сфері освіти» і «освітні правовідносини». Перше з них характеризує всі види правовідносин, що існують у сфері освіти, яка має всезагальний характер, а притаманні їй відносини регулюються практично всіма галузями права. Правовідносини в сфері освіти є комплексними і включають освітні та суміжні з ними відносини.

Освітні правовідносини – це врегульовані нормами освітнього законодавства відносини, що виникають між особою, яка навчається (в окремих випадках її батьками чи іншими законними представниками) з однієї сторони і освітньою установою (навчальним закладом) та педагогічними працівниками – з іншої, у зв'язку із здобуттям цією особою освіти певного рівня, основні характеристики якої

визначаються освітньою програмою відповідно до вимог, передбачених державними стандартами.

Суміжними з освітніми є відносини, що виникають у процесі регулювання об'єктів сфери освіти засобами різних галузей законодавства (адміністративні, цивільні, фінансові, трудові та ін.) і загальною метою яких є сприяння реалізації права на освіту та функціонування системи освіти взагалі.

Освітні відносини суттєво відрізняються від інших правовідносин у сфері освіти – цивільно-правових, адміністративних, трудових, сімейних тощо. Їх специфіка та відмінність проявляються у всіх елементах структури – суб'єктах, об'єктах та змісті. Суб'єктами освітніх відносин є: навчальний заклад; педагогічні працівники; особи, які навчаються (здобувачі освіти, які є: вихованцями, учнями, студентами, курсантами, екстернами, інтернами, клінічними ординаторами, аспірантами, ад'юнктами, здобувачами, докторантами тощо) і батьки (законні представники) неповнолітніх учнів.

Освітня правосуб'єктність – це здатність особи мати і здійснювати освітні права та обов'язки й нести відповідальність у разі їх невиконання. Правовий статус учасників освітніх правовідносин унікальний, не повторюється повністю чи частково правовими статусами суб'єктів інших галузей права.

Об'єктом освітніх відносин є немайнові духовні блага (у вигляді знань, умінь, навичок, компетенцій та вихованості), зміст яких визначається освітньою програмою відповідного рівня та спрямованості і на оволодіння якими спрямований законний інтерес суб'єктів права на освіту.

Освітні правовідносини мають стійкий, триваючий характер, постійно повторюються, духовні в своїй основі, є багатосторонніми, інтерактивними, спрямованими на розвиток і саморозвиток всіх учасників освітнього процесу. Вони характеризуються об'єктивною необхідністю та доцільністю, високою значимістю, наявністю волі суб'єкта, поширеністю і масовістю, безперервністю. Особливостями освітніх правовідносин є те, що їм притаманна «власна» сфера виникнення, функціонування, розвитку, – освіта (дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна, вища, післядипломна, аспірантура, докторантура).

6. Акти реалізації освітніх прав і обов'язків посідають особливе місце у механізмі правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти, адже втілюють його кінцеву мету. Це юридично значимі результативні дії суб'єктів, процес фактичного втілення в життя приписів освітньо-правових норм. Ці дії здійснюються (реалізуються) в декількох формах: виконання (освітніх обов'язків), дотримання (заборон), використання (суб'єктивних освітніх прав) та застосування.

Право на освіту – це вид та міра можливої поведінки людини, що спрямована на розвиток власної індивідуальності шляхом здобуття та розвитку знань, умінь, навичок, ключових компетенцій у ході власної цілеспрямованої діяльності навчання та діяльності викладання.

Серед специфічних ознак права на освіту можна назвати динамічний характер, що виявляється в постійному збагаченні його змісту та індивідуальний характер – необхідність особистої реалізації, неможливість інститутів делегування.

7. Система джерел права України, що регулює відносини в галузі освіти, включає два рівні нормативно-правового регулювання: внутрішній (вітчизняні нормативно-правові акти) і зовнішній (міжнародні нормативно-правові акти). Сукупність внутрішніх актів включає закони (загальні, базові, спеціальні; інші закони, що регулюють окремі правовідносини в сфері освіти; сукупність стратегічних нормативно-правових актів, що регулюють як загальні довго-, середньо- та короткострокові питання соціально-економічного розвитку країни, так і засади та орієнтири розвитку національної системи освіти) та підзаконні нормативно-правові акти (укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади з питань освіти, які можна об'єднати у такі групи: нормативно-правові акти Міністерства освіти і науки України; «профільні» нормативно-правові акти інших центральних органів виконавчої влади, спрямовані виключно на регулювання правовідносин у сфері освіти; «непрофільні» нормативно-правові акти інших центральних органів виконавчої влади, що містять окремі норми щодо регулювання правовідносин у сфері освіти).

Сучасний стан освітнього законодавства характеризується такими основними проблемами, що свідчать про необхідність удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти: відсутність чіткої правової термінології; непослідовність і застарілість деяких норм; регулювання відносин у сфері освіти різними галузями права, відсутність єдиного систематизованого нормативного акту у сфері вітчизняної освіти; наявність значної кількості підзаконних актів; нечіткість у визначенні повноважень органів влади в сфері освіти. Законодавча регламентація освітніх та суміжних з ними відносин помітно відстає від об'єктивних потреб, не відповідає вимогам повноти і системності, не забезпечує належною мірою реалізацію законних інтересів суб'єктів права.

Якісно поліпшити стан законодавства в сфері освіти в Україні може підготовка і ухвалення Освітнього кодексу України. Саме кодифікація вноرمувала б чимало проблемних питань, які тривалий час продовжують гальмувати справжнє входження української освіти в європейський простір, надала б імпульс створенню нової освітньої парадигми, усуненню об'єктивних і суб'єктивних чинників, що стоять на заваді справжньої демократизації освіти. Освітній кодекс України, безумовно, сприятиме створенню на базі сформованих правових інститутів єдиного, цілісного механізму правового регулювання освітніх відносин, забезпечить систематизацію та упорядкування правових норм, скорочення кількості нормативних правових актів у цій сфері, а також усунення інших наявних недоліків у регулюванні відносин у сфері освіти.

8. Ефективність механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти – це особлива якісна характеристика процесу спеціально-юридичного впливу права на суспільні відносини в освітній сфері України. Для практичного врегулювання суспільних відносин у сфері освіти важливим є визначення необхідних умов досягнення ефективності механізму правового регулювання. Такими умовами є: досконалість норм правового регулювання відносин у сфері освіти та їх узгодженість; відсутність прогалин у правовому регулюванні;

стабільність законодавства в освітній сфері; високий рівень правозастосовної діяльності; високий рівень правосвідомості та правової культури учасників, надійний захист їх суб'єктивних прав та посилення відповідальності за невиконання юридичних обов'язків.

Основними напрямками вдосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти України мають бути: вдосконалення правотворчості та правозастосування; оптимізація взаємодії правотворчості і правозастосування, що повинна мінімізувати неузгодженості, колізії в процесі функціонування механізму правового регулювання; підвищення рівня правосвідомості та правової культури учасників освітніх відносин, що, безумовно, вплине на якість правового регулювання; захист суб'єктивних прав та посилення відповідальності за невиконання юридичних обов'язків всіма суб'єктами освітніх правових відносин за допомогою вдосконалення інституту юридичної відповідальності у всіх його аспектах.

Для ефективного функціонування механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти необхідні наукова концепція, організаційно-правова робота та збалансований комплекс державних заходів. Тільки створений на основі досягнень сучасної юридичної науки механізм правового регулювання дозволить усунути проблеми, гарантувати успішну реалізацію освітньої політики та вирішення стратегічних завдань соціально-економічного, культурного розвитку України та інтеграції до єдиного Європейського простору вищої освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у закордонних та вітчизняних фахових виданнях

1. Кархут О. Я. Совершенствование эффективности механизма правового регулирования общественных отношений в сфере образования / О. Я. Кархут // *Legea și viața : Publicatie stiintifico-practica*. – 2013. – № 11/4 (263). – Р. 70-73.
2. Кархут О. Я. Сучасний стан і проблеми механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти / О. Я. Кархут // *Публічне право*. – 2013. – № 4. – С. 267-273.
3. Кархут О. Я. Правове регулювання відносин у сфері освіти в контексті державної освітньої політики / О. Я. Кархут // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наукових праць*. – Випуск 20. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 89-94.
4. Кархут О. Я. Методологічні засади дослідження механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти / О. Я. Кархут // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наукових праць*. – Випуск 18. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 111-118.
5. Кархут О. Я. Поняття та сутність механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти / О. Я. Кархут // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наукових праць*. – Випуск 16. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 69-75.

Інші наукові публікації, тези та матеріали виступів на наукових конференціях

6. Кархут О. Я. Ефективність механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти / О. Я. Кархут // Конституційна реформа в Україні: досвід, проблеми, перспективи : матеріали круглого столу, присвяченого 17-ій річниці прийняття Конституції України : спецвип., 25 червня 2013 р. – К. : ТОВ «НВП» «Інтерсервіс», 2013 р. – С. 81-85.

7. Кархут О. Я. Освітні правовідносини: поняття та особливості / О. Я. Кархут // Дев'яті юридичні читання. Політико-правова реформа в Україні: історія, сучасність, перспективи : матеріали Міжнародної наукової конференції 24–25 травня 2013 р. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 113-115.

8. Кархут О. Я. Особливості правового регулювання відносин у сфері освіти / О. Я. Кархут // Правова система України: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали наукового семінару 11 грудня 2012 р. (м. Дніпропетровськ) / Укладання Куракін О. М., Кучук А. М. – Дніпропетровськ : Вид-во «Грані», 2012. – С. 63-66.

9. Кархут О. Я. Проблеми правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти / О. Я. Кархут // Восьмі юридичні читання. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства : матеріали Міжнародної наукової конференції 10–11 жовтня 2012 р. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 105-107.

10. Кархут О. Я. Правове регулювання суспільних відносин у сфері освіти в системі права України / О. Я. Кархут // Міжкафедральний науково-практичний семінар «Конституція України: питання теорії та практики, 8 червня 2012 р. – К. : «МП Леся», 2012. – С. 79-82.

11. Кархут О. Я. Правове регулювання суспільних відносин у сфері освіти / О. Я. Кархут // Основні напрямки реформування законодавства України в умовах розбудови демократичної держави : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 17–18 грудня 2011 року. – У 2-х томах. – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. – Т.1. – С.12-13.

12. Кархут О. Я. Механізм правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти як об'єкт наукових досліджень / О. Я. Кархут // Сьомі юридичні читання : матеріали Міжнародної наукової конференції 19–20 травня 2011 р. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 132-134.

АНОТАЦІЯ

Кархут О. Я. Механізм правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти: теоретико-правовий аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та

правових учень. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2014.

Дисертацію присвячено дослідженню проблем механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти, сформульовано його дефініцію, виявлено недоліки правових засобів, що складають структуру даного механізму.

У рамках аналізу всієї сукупності суспільних відносин в галузі освіти виділено освітні правовідносини, що є найбільш поширеними в освітній сфері, стійкими, повторюваними, довготривалими, духовними в своїй основі. Обґрунтовано їх об'єктивну необхідність та доцільність.

Запропоновано ряд висновків щодо напрямів удосконалення ефективності механізму правового регулювання суспільних відносин у галузі освіти в Україні.

Ключові слова: механізм правового регулювання, відносини у сфері освіти, освітні правовідносини, освітньо-правовою норма, ефективність правового регулювання.

АННОТАЦІЯ

Кархут О. Я. Механізм правового регулювання общественных отношений в сфере образования: теоретико-правовой аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права, история политических и правовых учений. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2014.

Диссертация посвящена исследованию проблем механизма правового регулирования общественных отношений в сфере образования, сформулировано его дефиницию, выявлены недостатки правовых средств, составляющих структуру данного механизма. В рамках исследования всей совокупности общественных отношений в сфере образования выделены образовательные правоотношения, обосновано их объективную необходимость и целесообразность. Эти отношения являются наиболее распространены в образовательной сфере, устойчивые, повторяющиеся, долговременные, духовные в своей основе.

Образовательные правоотношения – это урегулированные нормами образовательного законодательства отношения, возникающие между учащимся (в отдельных случаях его родителями или другими законными представителями) с одной стороны и образовательным учреждением и педагогическими работниками – с другой, в связи с получением этим лицом образования определенного уровня, основные характеристики которого указаны образовательной программой в соответствии с требованиями, предусмотренными государственными стандартами. Смежные с образовательными – это отношения, возникающие в процессе регулирования объектов сферы образования средствами различных отраслей законодательства (административные, гражданские, финансовые, трудовые и др.), общей целью которых является содействие реализации права на образование и функционирование системы образования вообще.

Субъектами образовательных отношений являются: образовательное учреждение; педагогические работники; лица, которые учатся (воспитанники, ученики, студенты, курсанты, экстерны, интерны, клинические ординаторы, аспиранты, адъюнкты, соискатели, докторанты и т.д.) и родители (законные представители) несовершеннолетних обучающихся.

Образовательная правосубъектность – это способность иметь и осуществлять образовательные права, обязанности и нести ответственность в случае их невыполнения. Объект образовательных отношений – это неимущественные духовные блага (в виде знаний, умений, навыков, компетенций и воспитанности), содержание которых определяется образовательной программой соответствующего уровня и на овладение которыми направлен законный интерес субъектов права на образование.

Особенностью образовательных правоотношений есть то, что им присуща «своя» сфера возникновения, функционирования, развития, – образование (дошкольное, общее среднее, внешкольное, профессионально-техническое, высшее, последипломное, аспирантура, докторантура).

Предложен ряд выводов относительно направлений совершенствования эффективности механизма правового регулирования общественных отношений в сфере образования в Украине.

Ключевые слова: механизм правового регулирования, отношения в сфере образования, образовательные правоотношения, образовательно-правовая норма, эффективность правового регулирования.

SUMMARY

Karkhut O. Mechanism of regulation of social relations in education: theoretical and legal aspects. – Manuscript.

Thesis for applying for the academic degree of the candidate of juridical sciences on specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law, History of Political and Legal Studies. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2014.

The dissertation deals with problems of the mechanism of legal regulation of social relations in education, formulates its definition, and explores defects of legal means that constitute the structure of the mechanism.

Exploring the totality of social relations in educational sphere there is highlighted educational relationships, grounded on their objective necessity and appropriateness. These relationships are the most common in the field of education, stable, repeatable, long-term, spiritual in its essence.

There is presented a number of conclusions regarding the directions of improvement of legal regulation of social relations in education in Ukraine.

Key words: mechanism of legal regulation, relations in the field of education, educational legal relationships, norm of the educational right, efficiency of legal regulation.

Підписано до друку 06.08.2014 р. Формат 60x84/16.
Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.
Наклад 100 прим. Зам. № 329.
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26